

Pileegiin (Plague)

Pileegiin maali (plague)?

Pleegiin dhibee jarmiidhaan (bacteria) uumaamu. Dhibee uumama keessatti karaa

*Taffkii/Taffii
gaagaa'ama
qabdu*

bookee naannoo manaa dhufu wallakan wallkan kanamaa ciiniinan (rodents) waan akka tafkii/taif (flea) dhufa. Bara jaarraa kudha afuuri keessa (fourteen century) dhibee/gaagaa'ama biyaa keessatti karaabubbee

gudaaa sadii facca'ee nama harkaa sadii keessaa hark tokko haga harka walaakaa (one-third to one - half) lakoobsa nama baayee biyya lafaa keessa kan ajjeese, bakka gaagaamii kuni dho'ee facaa'ettii.

Galaatoomni guddaan quliiqulinaa fi jijjiirama haala jiiireenyootaf hata'u malee dha'iici kuni dho'ee facaa'uudhaaf charaa inni har'a' qabu baayee xiqqaadha. Haata'u malee, waggaa tokko keessatti gara dha'iichoota 2,000 kan ta'aaniitu biya lafaa hundaa keessa gal'meefaaman, kunis gara 15 kibbaa dhi'aa Ameerikaatti (U.S.)

Dha'iichi bifa sadii qaba:

- **Dha'iicha Buuboonik (bubonic plague)** dhibee baayee uumama keessatti kan bekameedha, Rakuun dhibee kana kan inni beekaamu harka dhibba keessaa harka 75- 97 ti. Mallaattooti isaa dada fiidhaan qaama nama gubuu, qabanaa'uu, dadhaabiina, dhukuubi namaitti dhagaa'amu hiddi qamaa nama dhidhiita'uu ykn buubiosii (buboes).

- **Septiisemiik plague (dha'iicha jarmii (bacteria))** kan dhiiga dhibsiisudha. Dhibeen kuni baayee beekamaa miti. Dhibee uumaa keessatii argaamu keessaa, harka dhibba keessaa harka 20 dha.
- **Niimoonik pileegii (Pneumonic plague)** kan jedhamu dhibeen isa baayee cimaadha. Hata'u malee, uumaama keessatti baayee xiqqaatee argama. Kan inni argaamus harka dhibba keessaa harka 14 gadiidha. Haata'uu malee jarmiin dha'iicha kana kan inni dhufuu danda'u kara shoroorikeesituu jedhamee amaanama. Kuni kan ta'uu dandaa'uu yamuu jarmii kuni somba namaatti galuudha. Kunis neuumoonia isa cimaa dadaafiidhaan fida.

Miiliikiitooni dhibee enumooniiki waan akka qaama nama gubuu, laphee nama dhukubsaachiisa, nama qufaasiisa, afuura nama kutuu fi dhiiga nama/furii dhiiga nama tuffsiisa. Yoo walaansi antiibaaiotoiiks nama kanaaf saa'atti 24 keessatti hinkeenamuuf ta'e naamni ofi isa walaaluudhaan dadaafiidhan du'a. Dukkubsaatan dadaafiidha dhibee kanaaf walaansa hinargaatu yoo ta'e harka 100 keessa hark 100 ni du'u.

Miiliikiitooti dha'iicha neuumooniiki erga abbichi jarmii kanaan dirame booda guyyaa tokko ykn lama keessatti miiliikiiti isa argaama.

Communications Office
625 North Robert Street
PO Box 64975
St. Paul, MN 55164-0975
(651) 201-4989
www.health.state.mn.us

Pileegiin (Plague) – Fuula 2

Akkamitti dha'iicha kana argaachuu dandeesa?

Namooni kan isaan dha'iicha *bubon (bubonic)* jedhamu argaatan saa'ootii dhibee kanaan qabaman irratti. Jarmin kun tafkii/taffii irra kan argaman raamoo sillmii irratti ykn saa'ootii dhibee kanaan du'ani itti yeroo nafa isaaniitti buu'aniidha.

Namooni gaagaa *neumoonik (pneumonic)* coocoobtoota jarmii kana qabuun yoo liqimmsa dhibee kana argaachuu danda'an. Coocoobtooti kuni namoota ykn horii mana keessa dhibee kana qaban qil'eensa keeatti yoo quufaan afuura isaani baafatanii dha. Haata'u malee, yoo gaagaa'ama jarmii (plague bacteria) kana akka meeshoolii lolaati dhimma itti baa'ani qil'eensa keessatti gad-dhiisan dhiibeen kuni namaa qabuun isaa beekamaadha.

Dhibee/dha'iicha kuni namoota irraa si qabuu ni danda'a?

Eeyee- namoota dhibee kanaan qaban yammuu qufa'ni qil'eensa keessatti goroorra isaani yeroo gad-dhiisan yoo qil'eensa wajjin liqimmsiite dhiibeen kuni si qabuu danda'a.

Maaliif dha'iichi kuni meeshaa shororikeessiitu ta'uu ni danda'ama jedhamee yaadama?

Waggaa 60maaf dha'iichi akkaamiiti akka meeshaa ta'uu danda'amu xiinxalamaa ture. Jaabaaniin yeroo Lola Aduunya II boombii itti daha'iicha keese akka inni bookee qabaatuu fi bookeen immoo aka nama ciiniintuuf dhimma ba'uudhaaf irra dedeebi'ani yaalii guda godhaa turan. Bara 1950 fi 1960 keessa Ameerikaa fi biyya Soviet yunian (Soviet Union) jedhaamtu akkaata itti jarmii dha'iicha kana qil'eensa keessatti gad-dhiisan uuman.

Dha'iich meeshaa biyooloojiikaalii (biological) ta'uu ni danda'a. Sabaabii isaa:

- Jarmii kana qil'eensa keessatti gad-dhiisuudhan namooni lakkoobsa isaanii baayee ta'e akka isaan balaa kanaan gaagaa'aman godha.

- Jarmin qil'eensa keessatti gadi dhiifame dha'iicha isa hamaa *niimoonik (pneumonic)* uuma.
- Dhibeen niimoonik kuni nama irraa gara namaa itti darbuudhaan dhibee kana daraan nama keessa facaasuu danda'a.
- Dhibeen niimoonik jedhamu dhibee du'a guddaa fiduudha.
- Duka'uun dha'iicha dhibee niimoonik sodaa fi naasuu guddaa uumata keessatti uumuu danda'a.

Miiliikiiti inni jalqabaa kan niimoonik rukuuttaa isaan namoon baayee waan afuura baayisani baafaachuu hindandeenyeef namooni kuni baayinaan ergaan takkaa erga dhibee kanaan qabanii guyaa tokko haga lamaatti gara hoospiitala ykn mana wal'aansa itti fiigu. Yeroo sanatti jarmin qil'eensa keessa hinjiru, yoo dadaafiidhaan wal'aansa barbaachisa kuni hingodhamu yoo ta'e namni baayee dhibee kanaan qabamee du'uu danda'a.

Balaa'an dha'iichaa ittifaamuu ni danda'a?

Yoo yaalii guddaa kitiibaata dhibee kana akka inni nama hinqabne ittiisuuf qopheesuuf godhame iyyuu bala'a dha'iicha kana ittiisuuf kitiibaatiin keenamu hinjiru. Yoo namooni namoota ykn horii'jarmii dha'iicha kanaan qabaaman itti diraaman akka isaan hindhukubsaaneef antibyootiks (antibiotics) tu kenaamaaf- kunis yoo wal'aansi dadaafiidhaa kenameefiidha.

Jarmin (bacteria) yoo qileensa keessatti gadi dhiisan kan inni jiraachuu danda'u yeroo saa'atti tokko gadi. Jarmoon kunis aaduun, ho'aa fi gogi isaan ajjeesa. Akkuma jarmii kana itti diraamteen saa'atti tokko isa duraa keessatti dafftee yoo crra daftee uffata/hucuu qaama kee irraa dhiqattee carraa dhibee kanaan dhukkubsaachuu kee ni xiqeesiita, haata'u malee, dhibee kana ofi irra ittisuuf amma iyyuu wal'aansa atiibayootiks fudhachuu qabda.

Pileegin (Plague) – Fuula 3

Dhibeen dha'iicha ofi irra ittiisuun ni danda'ama?

Dhibeen dha'iicha erga nama qabee miliikiiti/mallaatoon isa saa'atti 24 keessattii argameeti wal'aanamuu qaba. Yoo hinwal'aanamu ta'e dha;iichii niimoonik (pneumonic) jedhamu dhibee nama ajjeesuu danda'uudha.

Maal godhu nara jira yoo ani tarii gaagaa'ama dhaa'iicha argaadheera ta'e?

Yoo gaagaa'ama dhaa'iichaatiin qabaamteeta ta'e beekuu hindandeesu. Haata'u male, yoo dhibee kanaan qabaameera jatee yoo aamaante dadaafiidhaan dokkotorii keetti hasaa'ii. Akkasumas sochii yookan waan nama shakiisiisu naannoo kee keessatti yoo agarte ta'e, akkasumasitti dabaalte, yoo jarmii dhibeekana fidu akka meeshooliitti dhimma ba'amuuf jedamee yaadama jira ta'e namaa seera naannoo keetti eegu itti barsiisi.